

FIKHÎ HADİSLERİN RİVÂYET DEĞERİ BAĞLAMINDA “VÂRİSE VASIYYET OLMAZ” HADİSİNİN TAHRÎC VE TENKÎDİ

*Hüseyin KAHRAMAN**

ÖZET

Bu çalışmada, İslâm mîrâs hukûkunun önemli esaslarından birine dayanak teşkil eden bir hadisin, hadis usulü açısından taşıdığı değeri ortaya koymaya çalışacağız.

SUMMARY

The Criticism of The Hadith “No Testament to Heir” (Lâ vasiyyete li vâris) in Context of Methodological Value for Juristic Hadiths

In this study, we try to bring up the value of a hadith which one of the important basis of Islamic Heritage Law is based on.

Lugatta “ulaşmak” mânâsına gelen vasiyyet, istilâhta “bir kişinin, ölümünden sonra tahakkuk etmek ve teberru olmak üzere, bir şeyi bir başkasına mülk olarak vermesi” anlamına gelmektedir. Bu işi yapana mûsî, bırakılan mala mûsâ bih, bırakılan şahsa mûsâ leh denir. Vasiyyetin cem’i “vasâyâ” şeklinde gelir.¹

Kişinin ölmeden önce böyle bir tasarrufta bulunması, hem Allah hem de Hz. Peygamber tarafından emredilmiştir. Nitekim Allah “Sizden birinize ölüm yaklaştığı zaman, eğer mal bırakıyorsa, ana-babaya ve yakınlarına münâsip bir şekilde vasiyyette bulunması farz kılındı”² buyurmaktadır. Hz. Peygamber de “Vasiyyet etmek istediği bir şeyi olup da bu isteği yanında yazılı olmadan iki gece geçirmesi, müslümanın harcı değildir”³ buyurarak bu tasarrufun ehemmiyetine dikkat çekmiştir.

Fakat vasiyyet âyetinin nuzûlünden sonra, ölen kişinin bıraktığı maldan, ana-baba ve yakınlar verilecek hisselerin açıklandığı mîrâs âyetleri⁴ nâzil oldu. Böylece hem vasiyyet âyeti hem de mîrâs âyetleri, ortak bazı şahısları söz konusu etmiş oluyordu. Dolayısıyla her iki âyette de geçen bu şahısların, hem mîrâs hem de

* U.Ü. İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi.

¹ Vasiyyet hakkında geniş bilgi için bkz.: Karaman, Hayreddin, Mukayeseli İslam Hukuku (İstanbul 1991), s.

377.

² Bakara 2/180.

³ Bkz.: Buhârî, Vasâyâ, 1; Müslim, Vasiyyet, 1, 4.

⁴ Bkz.: Nisa 4/7, 11-12, 176.

vasiyyet yoluyla birşeyler elde etmesi mümkün oluyordu. Ancak bu durum, sadece mîrâs yoluyla hak alacakların aleyhine bir haksızlık doğuracaktı. İşte bu nedenle iki âyet arasında, haksızlığı ortadan kaldıracak bir ilişkinin kurulması gerekti. Bunun için meselâ, kişinin (mîrâstan hak alacaklar dışındaki şahıslar adına) yapacağı vasiyyet, malın üçte biri ile sınırlandırıldı. Nitekim Hz. Peygamber, hasta yatağında tüm malını vasiyyet etmek isteyen Sa'd b. Ebî Vakkâs'a, malının ne tamamını ne de yarısını vasiyyet edemeyeceğini söyledikten sonra, "Üçte bir bile çoktur. Vârislerini zengin olarak bırakman, halka el açan fakirler olarak bırakmandan daha hayırlıdır" demiştir.⁵ Vasiyyet âyetinin kapsamındaki asıl daralma ise, mîrâs âyetleri gereğince mîrâstan pay almaya hak kazanan şahısların, bu âyetin şumûlünden çıkarılması yönünde olmuştur.

Gerçi bazı âlimlere göre, vasiyyet âyetinde böyle bir kapsam darlığından söz etmeye gerek yoktur. Çünkü mîrâs âyetlerinde belirtilen miktarların, vasiyyetin ifâsından sonra hak sahiplerine verilmesi ifâde edilmekte yani vasiyyete öncelik tanınmaktadır. Mîrâs âyetlerinde zikri geçen vasiyyet, meselâ "kişinin, vefâtı sırasında müslüman olmayan ana-babasına vasiyyeti" mânâsına alınabilir. Yine vârisler arasında borçlu olan birisi varsa, ona vasiyyet yolu ile de mal bırakılıp sıkıttan kurtulmasına yardım edilebilir. Aynı şekilde kişinin annesi, babasından boşanmış ve fakir ise, vasiyyet ile payı artırılabilir. Bunlar düşünüldüğünde iki âyet arasında çelişki kalmaz.⁶

Ancak çoğunluğa göre mîrâs âyetleri, her iki âyette de zikri geçen şahısları, vasiyyet âyetinin şumûlünden çıkarmıştır. Bu kişilerin âyetin kapsamı dışında kalması genelde "nesih" olarak yorumlanmıştır. Ancak İbn Kesîr'in (774/1372) de dediği gibi, müteahhir ülemâ bunu "nesih" olarak değil "umûmun tahsîsi" şeklinde isimlendirmektedir. Çünkü mîrâs âyeti, vasiyyet âyetinin umûmunun delâlet ettiği fertlerden bir kısmını, bu hükmün dışında bırakmıştır. "Yakınlar" tabiri, "vâris olanlar ve olmayanlar" tabirinden daha geniş kapsamlıdır. Vâris olanların hükmü kaldırılmış, diğerleri de vasiyyet âyetinin delâlet ettiği şekil üzere bırakılmıştır.⁷

Bu hükmü ortaya koyan kaynağın yani vasiyyet âyetinin vârisleri de içeren kısmını kapsam dışına çıkaran delilin ne olduğu konusunda âlimler ihtilâf etmiştir. İbn Hacer'in (852/1448) de ifâde ettiği gibi⁸, bu ihtilâfa mesned teşkil eden ihtimaller mîrâs âyetleri, daha sonra üzerinde geniş şekilde duracağımız "Vârise vasiyyet olmaz" hadisi ve delili tayin edilmemiş bile olsa bu konudaki icmâdır.

Ülemânın büyük çoğunluğuna göre, vârisleri vasiyyet kapsamı dışında bırakan delil, mîrâs âyetleridir. Meselâ İbn Abbas (68/687), İbn Ömer (73/692), İbrâhim en-Nehaî (95/713), Mesrûk (63/682), Dahhâk (64683), Sa'id b. Cübeyr (95/713), Katâde (118/736), İkrime (105/723), Hasan Basrî (110/728) vb. ülemâyâ

⁵ Bkz.: Buhârî, Cenâiz, 37; Vasâyâ, 2, 3; Müslim, Vasâyâ, 5.

⁶ Bkz.: Reşid Rıza, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm (Menâr Tefsiri, Kahire 1373), II, 136-137.

⁷ Bkz.: İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm (İstanbul 1984), I, 302-303.

⁸ Bkz.: Fethu'l-Bârî (Beyrut 1989), V, 469.

göre, vasiyyet âyeti mîrâs âyetiyle neshedilmiştir.⁹ Yine İmâm Mâlik (179/795)¹⁰, İmâm Şâfiî (204/819)¹¹ ve İbn Kuteybe'ye (276/889)¹² göre de vasiyyet âyetini nesheden, mîrâs âyetidir. Buhârî (256/869), “Vârise vasiyyet yoktur” ifâdesini bab başlığı yapmasına¹³ rağmen, bu başlık altında İbn Abbas'tan gelen “...Ana-babaya vasiyyette bulunulurdu. Sonra Allah, bu hükümden dilediğini neshetti” deyip mîrâs hisseleriyle ilgili oranları aktardığı rivâyete¹⁴ yer vermiştir. Bu tavrı kanaatimizce Buhârî'nin de, vasiyyet âyetini neshedenin mîrâs âyeti olduğuna inandığını göstermektedir. Hattâbî (388/998) de ilim ehlinin çoğunluğuna izâfeten, mîrâs âyetinin, diğer vârislerin hakkını muhâfaza açısından herhangi bir vârise vasiyyeti iptal ettiğini söylemektedir.¹⁵

İkinci görüşe göre, kendilerine mîrâstan hak isâbet edenleri vasiyyet kapsamı dışında bırakan delil “Vârise vasiyyet olmaz” hadisidir. Ancak görebildiğimiz kadarıyla Hanefilerle, Mâlikî ülemâdan Ebû Bekir İbnü'l-'Arabî (543/1148) dışında bu görüşün pek fazla bir taraftarı yoktur.

Hanefiyye'ye göre yakınlarla vasiyyette bulunmak, miktarı mal sahibinin takdirine bırakılmış bir farz idi. Fakat Kur'ân'ın bu hükmü daha sonra “Allah her hak sahibine hakkını vermiştir. Öyleyse vârise vasiyyet olmaz” hadisiyle neshedilmiştir. Hanefiyye'ye göre vasiyyet âyetinin mîrâs âyetleriyle neshedildiğini söylemek iki açıdan doğru olmaz. Öncelikle her iki âyette ayrı ayrı haklardan bahsedilmektedir. Yani mîrâs âyetinde “irs” yolu ile elde edilecek bir hak söz konusudur. Böyle bir hak, başka bir yolla (vasiyyet) elde edilecek diğer bir hakkı nefyetmez.¹⁶ Malın üçte birine vasiyyet tatbik edilip geri kalanı da mîrâs olarak verilirse iki âyetin arası bulunmuş olur. Böylece, Kitâb ile sâbit bir hüküm, zarûret olmadan neshedilmiş olmaz. İkinci olarak, Allah mîrâsı “vasiyyet ve borçlardan sonra” kaydıyla zikretmiştir.¹⁷ Bu durum da, iki âyet arasında bir uyum olduğunu gösterdiğinden yine neshe gerek yoktur. Dolayısıyla vârislere vasiyyeti nesheden, mîrâs âyeti değil mezkûr hadis olmaktadır.¹⁸ Hanefiyyenin bu hadisi “meşhûr” şeklinde tavsîf ettiği görülmektedir.¹⁹ Hanefî usûlünde meşhûr, senedi, asıl itibariyle âhâd olmakla birlikte, fer' açısından mütevâtir derecesine yükselen haberdir. Yani bir haber, Hz. Peygamber'den, yalan üzerinde birleşmelerine ihtimâl verilecek

⁹ Vasiyyet âyetinin mîrâs âyetleriyle neshedildiğini söyleyen âlimlerin isimleri için bkz.: Dârimî, Vasâyâ, 28; Taberî, Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân (Mısır 1968), II, 117-118; Beyhakî, Sünen (Beirut 1352), VI, 265; İbn Kesîr, Tefsîr, I, 303.

¹⁰ Bkz.: Muvatta', Vasiyyet, 5.

¹¹ İmâm Şâfiî'nin bu konuyla ilgili görüşleri için bkz.: el-Ümm (Beirut 1973), IV, 99, 109.

¹² Bkz.: Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadîs (Beirut 1972), 193.

¹³ Bkz.: Vasâyâ, 6.

¹⁴ Bu rivâyet için ayrıca bkz.: Dârimî, Vasâyâ, 28; Beyhakî, Sünen, VI, 263.

¹⁵ Bkz.: Ebû Dâvud, Vasâyâ, 6 (2870 no'lu hadis şerhi).

¹⁶ Bkz.: Serahsî, Usûl (İstanbul 1984), II, 69; Ebû Bekir es-Semerkandî, Şerhu Te'vilâti Ehli's-Sünne (Şerh-i Semerkandî, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Medine Böl., No: 179), v. 61a-b. Bu şerh İmâm Mâtürîdî'nin Te'vilâtu Ehli's-Sünne isimli tefsirinin Ebû'l-Mu'in en-Neseftî (508/1114) tarafından şifâhî olarak yapılmış tefsiridir. Onun bu açıklamalarının Ebû Bekir es-Semerkandî (535/1140) tarafından kaleme alınmış böylece bu şerh ortaya çıkmıştır.

¹⁷ Bkz.: Nisâ 4/11-12.

¹⁸ Hanefiyye'nin konu hakkındaki görüşleri için bkz.: Şerhu Te'vilâti Ehli's-Sünne, 61b.

¹⁹ Bkz.: Serahsî, a.g.e., II, 69; Şerhu Te'vilâti Ehli's-Sünne, 167a.

sayıda kişinin nakletmesine rağmen ikinci ve üçüncü asırlardan itibaren mütevâtir seviyesine yükselirse “meşhûr” olur.²⁰ Hanefî ülemâdan bazıları, bu haberin tevâtür hak ve yetkisi olduğunu dahî iddia etmekte ve şöyle demektedir: “Tevâtür iki çeşittir: Rivâyet açısından ve kendisiyle amelin nesiller boyunca herhangi bir itiraza uğramadan yaygınlık kazanmış olması açısından. İşte burada da fiilî bir tevâtür vardır. Bu haber öylesine yaygınlaşmıştır ki, insanlar rivâyet etmeye ihtiyaç duymamışlardır. Kaldı ki, imamların vasiyyet konusundaki fetvâsı da bu yöndedir ve aralarında hiçbir ihtilâf çıkmamıştır. Bu da haberin tevâtür hak ve yetkisine sahip olduğunu gösterir.”²¹ Hanefî usulcüsü Cassâs (370/980) da, “Bu hadis âhâd cinsinden olduğu halde Kur’ân’ı nasıl neshedebilir? Zira size göre Kur’ân’ı sadece mütevâtir hadis nesheder” şeklindeki bir tenkide, “ümmetin, kendisini kabul edip mücibince amel etmesine binâen ashâbımız bu hadisle Kur’ân’ın neshine cevâz vermiştir” şeklinde cevap verir.²²

Mâlikî âlim Ebû Bekir İbnü’l-‘Arabî’nin de Hanefîyye gibi düşündüğü görülmektedir. Zira ona göre de ümmet, bu hadisin sihhatinde ve vasiyyet âyetini neshettiğinde icmâ etmiştir.²³

Şimde biz bu ülemânın, Kur’ân’ın bir hükmünü neshettiğini söyledikleri bu haber üzerinde biraz durmak istiyoruz.

I. Sened Açısından:

A. Hadisin Kütüb-i Sitte’deki Rivâyetleri

Yukarıda da ifâde ettiğimiz gibi Buhârî, bu ifâdeyi bâb başlığı yapmasına rağmen, başlığın altında bu hadis yerine Ibn Abbâs’ın, vasiyyet âyetinin mirâs âyetleri tarafından neshedildiğine işaret eden sözlerini zikretmiştir. Bu tavrı, İbn Hacer²⁴ ve ‘Aynî (854/1450)²⁵ tarafından hadisin, Buhârî’nin sihat şartlarına uymadığına hamledilmiştir. “Şartlarına uymama” açısından bakıldığında, Müslim’in bu hadise hiç yer vermemiş olması da dikkat çekicidir. Hadisin, Kütüb-i Sitte’nin diğer üyelerinde yer alan senedleri görebildiğimiz kadarıyla şu şekildedir:

1- Tirmizî (1): Ali b. Hucr ve Hennâd – İsmâil b. ‘Ayyâş - Şurahbîl b. Müslim - Ebû Ümâme – Hz. Peygamber.²⁶

2- Tirmizî (2): Kuteybe – Ebû ‘Avâne – Katâde – Şehr b. Havşeb - Abdurrahman b. Ğunm - ‘Amr b. Hârice – Hz. Peygamber.²⁷

3- Ebû Dâvud: Abdülvehhâb b. Necde – İsmâil b. ‘Ayyâş - Şurahbîl b. Müslim - Ebû Ümâme – Hz. Peygamber.²⁸

4- Nesâî (1): Kuteybe b. Sa‘îd – Ebû ‘Avâne – Katâde – Şehr b. Havşeb - Abdurrahman b. Ğunm - ‘Amr b. Hârice – Hz. Peygamber.²⁹

²⁰ Bkz.: Serahsî, a.g.e., I, 292.

²¹ Bkz.: Şerhu Te’vilâti Ehli’s-Sünne, 61b.

²² Bkz.: el-Fusûl fi’l-Usûl (İstanbul 1994), II, 360.

²³ Bkz.: ‘Ârizatü’l-Ahvezî (Beyrut 1995), VIII, 276.

²⁴ Bkz.: Fethu’l-Bârî, V, 467.

²⁵ Bkz.: ‘Umdetü’l-Kârî (Beyrut, trs.), XIV, 38.

²⁶ Vasâyâ, 5 (2120 no’lu hadis).

²⁷ Vasâyâ, 5 (2121 no’lu hadis).

²⁸ Vasâyâ, 6 (2870 no’lu hadis).

5- Nesâî (2): İsmâîl b. Mes'ûd – Hâlid – Şube – Katâde – Şehr b. Havşeb - Abdurrahman b. Ğunm - 'Amr b. Hârice – Hz. Peygamber.³⁰

6- Nesâî (3): 'Utbe b. Abdillâh – Abdullâh b. Mubârek – İsmâîl b. Ebî Hâlid – Katâde - 'Amr b. Hârice – Hz. Peygamber.³¹

7- İbn Mâce (1): Ebû Bekir b. Ebî Şeybe – Yezîd b. Hârun – Sa'îd b. Ebû 'Arûbe – Katâde – Şehr b. Havşeb - Abdurrahman b. Ğunm - 'Amr b. Hârice – Hz. Peygamber.³²

8- İbn Mâce (2): Hişâm b. 'Ammâr – İsmâîl b. 'Ayyâş - Şurahbîl b. Müslim - Ebû Ümâme – Hz. Peygamber.³³

9- İbn Mâce (3): Hişâm b. 'Ammâr – Muhammed b. Şu'ayb b. Şâbûr – Abdurrahman b. Yezîd b. Câbir – Sa'îd b. Ebî Sa'îd – Enes – Hz. Peygamber.³⁴

Hadisin Kütüb-i Sitte'deki senedleri incelendiğinde büyük çoğunlukla, Ebû Ümâme el-Bâhilî ve 'Amr b. Hârice olmak üzere iki sahâbîden geldiği görülmektedir. Her iki sahâbîden rivâyet eden râvîler, rivâyetlerinde tek kalmışlardır. Nitekim bu hadisi Ebû Ümâme'den sadece Şurahbîl b. Müslim; 'Amr b. Hârice'den de sadece Abdurrahman b. Ğunm rivâyet etmiştir. Hatta bu ikinci nesil râvîler de rivâyetlerinde tek kalmıştır. Zira Şurahbîl b. Müslim'den sadece İsmâîl b. 'Ayyâş; Abdurrahman b. Ğunm'dan da sadece Şehr b. Havşeb rivâyet etmiştir. İsmâîl b. 'Ayyâş'ın altı râvîsi olmasına rağmen Katâde, Şehr b. Havşeb'ten rivâyette yine kalmıştır. Kısacası Ebû Ümâme tariki üç yerde, 'Amr b. Hârice tariki ise dört yerde ferd derecesine düşmüştür.

Ancak bu iki senedin teferrüd dışında başka problemleri de vardır. Zikri geçen bu iki sahâbîden rivâyette tek kalan Şurahbîl b. Müslim ile Abdurrahman b. Ğunm hakkında dikkate değer bir cerh yoktur. Yahyâ b. Ma'in (233/846), Şurahbîl hakkında "zayıf" dese de çoğunluk sika olduğu kanaatindedir.³⁵ Abdurrahman b. Ğunm (78/697) ise, Hz. Peygamber'i görüp görmediğinde ihtilâf edilmiş, sika bir râvîdir.³⁶ Ancak Şurahbîl ile Abdurrahman'dan rivâyette bulunan İsmâîl b. 'Ayyâş ile Şehr b. Havşeb hakkındaki değerlendirmelere dikkat etmek gerekmektedir.

İsmâîl b. 'Ayyâş'ın (181/797) teferrüd ettiği hadisler, kitaplarını kaybetmesi ve ömrünün sonlarına doğru hâfizasının zayıflaması³⁷ nedeniyle ihtiyâtle karşılanmıştır. Ancak Şamlılardan rivâyeti Irak, Hicâz ve Medinelilerden rivâyetine göre daha sağlamdır. Zira Şamlılardan olmayan rivâyetleri arasında bâtil, münker, mürsel, mu'dal şeklinde tavsif edilmiş rivâyetler de yer almaktadır. Nitekim biyografi yazarları, onun bu gibi rivâyetlerinden çeşitli örnekler vermişlerdir. İsmâîl'in buradaki rivâyeti ise Şamlılardan teferrüd şeklidir. Tirmizî (279/892),

²⁹ Vasâyâ, 5.

³⁰ a.y.

³¹ a.y.

³² Vasâyâ, 6 (2712 no'lu hadis).

³³ Vasâyâ, 6 (2713 no'lu hadis).

³⁴ Vasâyâ, 6 (2714 no'lu hadis).

³⁵ Hakkında geniş bilgi için bkz.: İbn Ebî Hâtim, el-Cerh ve't-Ta'dîl (Beyrut 1952), IV, 340; Zehebî, Mîzân, II, 267; İbn Hacer, Tehzîb, IV, 325.

³⁶ Hakkında geniş bilgi için bkz.: İbn Ebî Hâtim, a.g.e., V, 274; İbn Hacer, a.g.e., VI, 251.

³⁷ Bkz.: İbn Hacer, a.g.e., I, 325-326.

hadisin İsmail kanalıyla gelen rivâyetini zikrettikten sonra (1 no'lu sened), onun bu husûsiyetine dikkat çekmiş, böylece bu rivâyetin sahih olduğunu ifâde etmek istemiştir. Nitekim hadisin “hasen-sahîh” olduğunu ifâde eder. Ancak bu savunmaya rağmen Tirmizî, İsmail hakkında “ister sikadan isterse sika olmayandan rivâyet etsin, hadislerini almayın” şeklinde tenkidler bulunduğunu da itiraf etmiştir.³⁸ Gerçekten de İsmail, Şamlılar dışındaki râvîlerden naklettiği rivâyetlerin tenkid edilmesi yanında, genel bir cerhe uğramış gibi görünmektedir. Nitekim Ebû Hâtim (277/890) onu “leyyin”, Nesâî (303/915) ise “zayıf” olarak tavsif eder. İbn Hibbân'a (354/965) göre “hadiste çok hata yaptığından hüccet olmaktan çıkmıştır”. İbnü'l-Medîni (234/848) “bana göre zayıftır” der. Ebû İshâk el-Fezârî (186/802) ise “İsmâil'in ne bilinen ne de bilinmeyen şahıslardan rivâyetini yazmayın” ve “Bırakın şu adamı. Kafasından ne çıktığını bilmez” demiştir. İbn Huzeyme (311/923) ise, İsmail ile ihticâc edilemeyeceğini söyler.³⁹

‘Amr b. Hârice târikinin teferrûde düşen râvîlerinden biri olan Şehr b. Havşeb (111/729) de, İsmâil b. ‘Ayyâş gibi cerhe uğramış bir râvîdir. Yahya b. Ma‘în'in “sika” değerlendirmesi yanında, pek çok otorite tarafından “kuvvetli değildir”, “hâfiz değildir”, “zayıftır” şeklinde tenkid edilmiştir. Meselâ İbn ‘Avn'a göre Şehr “(otoriteler tarafından) terkedilmiş” bir râvîdir ki, bu sözü “ta‘nedilmiştir” şeklinde değerlendirilir. Şu‘be (160/776), kendisini tenkid edip hadisini almamıştır. Keza Yahya b. Sa‘îd (198/813) de Şehr'in hadislerini rivâyet etmeyenlerdendir. İbn ‘Adî (365/976), “hadiste güçlü olmadığını ve rivâyetlerinin delil alınmayacağını” söyler. Yine Ebû Hâtim'e göre de Şehr ile ihticâc edilemez. Nesâî'ye göre “kuvvetli değildir”. İbn Hazm'a (457/1064) göre “sâkıf”, Beyhakî'ye (458/1065) göre “zayıftır”. İbn Hibbân, Şehr'in, sika râvîlerden mu‘dal ve mablûb hadisler rivâyet ettiğini söyler. Yine, rivâyetleri arasında, yadırganan ve kimsenin bilmediği hadisler olduğu ifâde edilmiştir.⁴⁰

Haklarındaki bu değerlendirmelerden, her iki râvînin de, bu hadisteki teferrûdlerine ilâveten, delil alınmayacak kadar zayıf oldukları sonucuna ulaşılabilir. Ancak görebildiğimiz kadarıyla hadisin, *Kütüb-i Sitte*'deki 16 rivâyetin 14'ü bu iki râvî kanalıyla gelmektedir. Bu iki râvîden her hangi birinin bulunmadığı iki senedden biri, İbn Mâce'nin (273/886) Enes b. Mâlik (93/711) târikinden gelen (3) no'lu rivâyetidir. Ancak bu senede yer alan Sa‘îd b. Ebî Sa‘îd “hadisi delil olmaz” şeklinde tavsif edilmiştir.⁴¹ Nesâî'nin (3) no'lu rivâyetinde de bu iki râvîden herhangi biri görülmez. Ancak bu sened de, Katâde'nin doğrudan ‘Amr b. Hârice'den rivâyeti şeklindedir. İçerisinde Katâde'nin de bulunduğu ‘Amr b. Hârice rivâyetleri incelendiğinde, Katâde ile ‘Amr arasında Şehr b. Havşeb ve Abdurrahman b. Ğunm'un da bulunduğu görülür. Dolayısıyla Nesâî'nin bu senedi, peşpeşe gelen bu iki râvînin düşmesi nedeniyle munkatı (mu‘dal) olmaktadır.

B. Hadisin Kütüb-i Sitte Dışındaki Rivâyetleri

³⁸ Bkz.: Vasâyâ, 5 (2120 no'lu hadis).

³⁹ İsmâil b. ‘Ayyâş hakkındaki geniş bilgi ve rivâyetlerinden bazı örnekler için bkz.: İbn Ebî Hâtim, a.g.e., II, 191-192; İbn ‘Adî, el-Kâmil fi Du‘afâi'r-Ricâl (Beyrut 1988), I, 291 vd.; ‘Ukaylî, K. ed-Du‘afâi'l-Kebîr (Beyrut 1984), I, 88-90; Zehebî, a.g.e., I, 240-244.

⁴⁰ Şehr b. Havşeb hakkında geniş bilgi için bkz.: İbn Ebî Hâtim, a.g.e., IV, 383; İbn ‘Adî, a.g.e., IV, 36-40; ‘Ukaylî, a.g.e., II, 191-192; Zehebî, a.g.e., II, 283-285; İbn Hacer, a.g.e., IV, 369-372.

⁴¹ Bkz.: Zeylâi, Nasbu'r-Râye (Hindistan 1973), IV, 405.

10- İbn İshâk: Leys b. Ebî Süleym – Şehr b. Havşeb – ‘Amr b. Hârice – Hz. Peygamber.⁴²

Bu senedde, Şehr b. Havşeb vardır ki, yukarıda da ifâde ettiğimiz gibi, hadisi delil alınamayacak bir râvîdir.

11- İmâm Şâfiî: Süfyân – Süleymân el-Ahvel – Mücâhid – Hz. Peygamber.⁴³

İmâm Şâfiî'nin kitabına aldığı bu sened, bir tâbiî olan Mücâhid'in (103/721), sahâbîyi atlayarak doğrudan Hz. Peygamber'den nakletmesi sebebiyle mürseldir. Mürsel rivâyetleri kolay kolay delil almayan Şâfiî'nin⁴⁴ bu senede yer vermesi dikkat çekicidir. Şâfiî'yi buna sevkeden sebep, Tirmizî'nin aksine, hadisin Şamlılardan gelen rivâyetlerini sağlam kabul etmemesidir. Zira İmâm Şâfiî'ye göre bu rivâyetler, senedlerinde mechûl râvîler bulunması nedeniyle ehl-i hadis tarafından “sâbit” görülmemektedir. Şâfiî, işte bu nedenle muttasıl olmayan senedi tercih ettiğini söyler. Ancak İmâm Şâfiî'ye göre, fetvâ ehli ve megâzî ilmiye uğraşanlar, Hz. Peygamber'in Mekke'nin fethi senesinde “Vârise vasiyyet olmaz” buyurduğunda ihtilâf etmemişlerdir. Hatta bu rivâyet, ‘âmmenin ‘âmmeden nakli sebebiyle, vâhid'in naklinden daha kuvvetli bir hale gelmiştir.⁴⁵ “ ‘Âmmenin ‘âmmeden nakli” diyerek muhtemelen mütevâtir olduğunu kastedtiği bu hadisin pek çok senedi olması lâzım gelirken Şâfiî'nin, genel prensibinin aksine, mürsel tarihini zikretmek zorunda kalması kanaatimizce dikkat çekicidir. Zira mütevâtir bir hadisin senedini problem etmeye gerek yoktur. Halbuki, Şamlılardan gelen rivâyetini tenkid etmek ve kitabına mürsel tarihini almaya bir bakıma mecbur kaldığını söylemek suretiyle, sened ile ilgili bir problemin olduğunu bizzat kendisi ifâde etmiştir. Ayrıca İmâm Şâfiî gibi, oldukça güçlü hadis kültürüne sahip bir âlimin bu konuda, rivâyetleri genelde tenkid edilen megâzî âlimlerini referans vermesi de ilginçtir.

12- Ebû Dâvud et-Tayâlisî: İsmâil b. ‘Ayyâş – Şurahbîl b. Müslim – Ebû Ümâme – Hz. Peygamber.⁴⁶

Görüldüğü gibi bu senedde, yukarıda da ifâde ettiğimiz üzere, otoritelerin cerhine uğramış İsmâil b. ‘Ayyâş vardır.

13- Sa‘îd b. Mansûr (1): Süfyân – Süleyman el-Ahvel – Mücâhid – Hz. Peygamber.⁴⁷

14- Sa‘îd b. Mansûr (2): Süfyân – ‘Amr b. Dînâr – Hz. Peygamber.⁴⁸

Sa‘îd b. Mansûr'un zikrettiği bu iki senedde de, birer tâbiî olan Mücâhid ve ‘Amr'ın hadisi aldıkları sahâbîler atlanarak doğrudan Hz. Peygamber'den nakilde bulunulmuştur. Dolayısıyla her iki rivâyet de mürseldir.

⁴² İbn Hişâm, es-Sîretü'n-Nebeviyye (Beyrut 1971), IV, 252. (İbn Hişâm bu rivâyeti, İbn İshâk'a atfen vermiştir).

⁴³ Risâle (Beyrut trs.), 139.

⁴⁴ İmâm Şâfiî'nin mürsel rivâyetler konusundaki görüşleri için bkz.: Risâle, 461 vd.

⁴⁵ Bkz.: Risâle, 142-143.

⁴⁶ Müsned (Beyrut, trs.), 154.

⁴⁷ Sünen (Beyrut 1985), I, 125 (425 no'lu hadis).

⁴⁸ a.g.e., a.y., (426 no'lu hadis).

15- Sa'îd b. Mansûr (3): İsmâil b. 'Ayyâş - Şurahbîl b. Müslim - Ebû Ümâme – Hz. Peygamber.⁴⁹

16- Sa'îd b. Mansûr (4): Hüseyim – Talha Ebû Muhammed Mevlâ Bâhile – Katâde – Şehr b. Havşeb - 'Amr b. Hârice – Hz. Peygamber.⁵⁰

Bu iki sened ise yukarıda, haklarındaki değerlendirmeleri verdiğimiz İsmâil b. 'Ayyâş ve Şehr b. Havşeb vardır. Ayrıca (4) no'lu senedde, Şehr b. Havşeb ile 'Amr b. Hârice arasında Abdurrahman b. Ğunm'un olması gerekirdi. Dolayısıyla sened munkatı'dır.

17- Sa'îd b. Mansûr (5): Süfyân – Hişâm b. Hüceyr – Tâvus – Hz. Peygamber.⁵¹

Sa'îd b. Mansûr 'un bu senedi de, bir tâbiî olan Tâvus'un (106/724), doğrudan Hz. Peygamber'den nakli sebebiyle mürseldir.

18- İbn Sa'd: Abdülvehhâb b. 'Atâ – Sa'îd b. Ebî 'Arûbe – Katâde – Şehr b. Havşeb – Abdurrahman b. Ğunm – 'Amr b. Hârice – Hz. Peygamber.⁵²

İbn Sa'd'ın zikrettiği bu senedde Şehr b. Havşeb vardır.

19- Ahmed b. Hanbel (1): Abdurrezzak – Süfyân – Leys – Şehr b. Havşeb – Hz. Peygamber'i işiten biri – Hz. Peygamber.⁵³

20- Ahmed b. Hanbel (2): Muhammed b. Ca'fer – Sa'îd b. Yezîd b. Hârûn – Sa'îd – Katâde – Şehr b. Havşeb – Abdurrahman b. Ğunm – Amr b. Hârice – Hz. Peygamber.⁵⁴

21- Ahmed b. Hanbel (3): 'Affân – Ebû 'Avâne – Katâde – Şehr b. Havşeb – Abdurrahman b. Ğunm – 'Amr b. Hârice – Hz. Peygamber.⁵⁵

22- Ahmed b. Hanbel (4): 'Affân – Hammâd – Katâde – Şehr b. Havşeb – Abdurrahman b. Ğunm – 'Amr b. Hârice – Hz. Peygamber.⁵⁶

23- Ahmed b. Hanbel (5): Yezîd b. Hârûn – Sa'îd (İbn Ebî 'Arûbe) – Katâde – Şehr b. Havşeb – Abdurrahman b. Ğunm – 'Amr b. Hârice – Hz. Peygamber.⁵⁷

24- Ahmed b. Hanbel (6): Abdülvehhâb b. Haffâf – Sa'îd – Katâde – Şehr b. Havşeb – Abdurrahman b. Ğunm – 'Amr b. Hârice – Hz. Peygamber.⁵⁸

25- Ahmed b. Hanbel (7): Ebû'l-Muğîre – İsmâil b. 'Ayyâş - Şurahbîl b. Müslim - Ebû Ümâme – Hz. Peygamber.⁵⁹

Ahmed b. Hanbel'in zikrettiği yedi senedin altısı Şehr b. Havşeb, bir tanesi de İsmâil b. 'Ayyâş tarîkinden gelmektedir.

⁴⁹ a.g.e., I, 125-126 (427 no'lu hadis).

⁵⁰ a.g.e., I, 126 (428 no'lu hadis).

⁵¹ a.g.e., a.y. (429 no'lu hadis).

⁵² et-Tabakâtu'l-Kübrâ (Beyrut 1957), II, 183.

⁵³ Müsned, IV, 186.

⁵⁴ a.y.

⁵⁵ a.g.e., IV, 186-187.

⁵⁶ a.g.e., IV, 187, 238.

⁵⁷ a.g.e., IV, 187, 239.

⁵⁸ a.y.

⁵⁹ a.g.e., V, 267.

26- Dârimî (1): ‘Amr b. ‘Avn – Hâlid – Hâlid – Ebû Kılâbe.⁶⁰

Görüldüğü gibi sened, bir tâbiî olan Ebû Kılâbe’de (104/722) son bulmaktadır. Yani Hz. Peygamber’in değil, Ebû Kılâbe’nin kendi sözü olarak nakledilmiştir (maktû‘).

27- Dârimî (2): Müslim b. İbrahim – Hişâm ed-Dustuvâi – Katâde – Şehr b. Havşeb - Abdurrahman b. Ğunm - ‘Amr b. Hârice – Hz. Peygamber.⁶¹

Bu senedde, yukarıda da ifâde ettiğimiz gibi, otoritelerin tenkidine uğramış Şehr b. Havşeb bulunmaktadır.

28- İbn Ebî Üsâme: İshâk b. İsâ b. Necîh – Muhammed b. Câbir – Abudullah b. Berd – İbn Ömer.⁶²

İbn Ömer’den gelen bu rivâyet, “Hz. Peygamber şöyle buyurdu” şeklinde değil de, “şöyle hükmetti” şeklinde, fiilî bir sünnetin naklidir. Bu senedde ismi geçen Muhammed b. Câbir, Yahya b. Ma‘în ve İbn Hibbân’ın ifâdesine göre âmâ bir râvî olup hadisleri karıştırırdı. Bu nedenle İbn Ebî Hâtim, “doğrudur ama hadislerinde ihtilâl vardır” demiştir. Zira kendisine söylenenleri kabul eder, bazen kitabına yazdırır böylece rivâyet ederdi. Oğlu, ömrünün sonlarına doğru hafızasının zayıfladığını söylemiştir. Bunu ilâveten Ebû Zur‘a’ya göre “sâkıt”, Buhârî’ye göre ise “kuvvetli olmayıp münker rivâyetleri nedeniyle tenkid edilmiştir.” Ayrıca Ebû Dâvud kendisini, “değeri yok”; Nesâî ve İbn Mehdî “zayıf” şeklinde değerlendirir. Ahmed b. Hanbel’in tenkidi ise daha ağırdır: “Muhammed’den ancak, kendisinden kötüler rivâyet eder”.⁶³

29- Dârekutnî (1): Ebû Bekir en-Neysâbüri – Yûsuf b. Sa‘îd – Haccâc – İbn Cüreyc – ‘Atâ (el-Horasânî) - İbn Abbâs – Hz. Peygamber.⁶⁴

Bu senedde ismi geçen ‘Atâ el-Horasânî, İbn Abbâs’a ulaşamamıştır. Zehebî’nin ifâdesine göre bu senedin muttasıl hali “...‘Atâ – ‘İkrime – İbn Abbâs – Hz. Peygamber” şeklindedir.⁶⁵ Yani ‘İkrime atlanmış ve dolayısıyla sened munkatî olmuştur. Nitekim aşağıda gelecek olan Dârekutnî’nin 6. rivâyetinde de sened bu muttasıl şekliyle zikredilmiştir. Ayrıca ‘Atâ el-Horasânî, Beyhakî’nin ifadesine göre kuvvetli (sağlam) bir râvî değildir.⁶⁶

30- Dârekutnî (2): Ahmed b. Muhammed – Fadl b. Sehl – İshâk b. İbrâhim – Süfyân – ‘Amr – Câbir – Hz. Peygamber.⁶⁷

Dârekutnî, bu sened zikrettikten sonra doğru şeklinin, Câbir’in zikredilmediği mürsel sened olduğunu ifâde eder. Nitekim Sa‘îd b. Mansûr’un (2) numaralı rivâyeti, Dârekutnî’nin doğru bulunduğu şekliyle yani “Süfyân - ‘Amr - Hz. Peygamber” tarikiyle gelmiştir.

⁶⁰ Vasâyâ, 28.

⁶¹ a.y.

⁶² Müsned’den naklen Zeyla‘î, Nasbu’r-Râye, IV, 405.

⁶³ Muhammed b. Câbir hakkında daha geniş bilgi için bkz.: İbn Hacer, a.g.e., IX, 88.

⁶⁴ Dârekutnî, Sünen (Medine 1966), IV, 97.

⁶⁵ Bkz.: Mîzânu’l-İ‘tidâl fî Nakdi’r-Ricâl (Lübnan 1963), IV, 481.

⁶⁶ Bkz.: Sünen, VI, 264.

⁶⁷ Sünen, IV, 97.

31- Dârekutnî (3): Ebû Bekir en-Neysâbüri - Yûnus b. Abdillâh – İbn Vehb – Şebîb b. Sa’îd – Yahya b. Ebî Üneyse – Ebû İshâk el-Hemedânî – ‘Âsım b. Damre – Ali b. Ebî Tâlib – Hz. Peygamber.⁶⁸

Senedde ismi geçen Yahyâ b. Ebî Üneyse, “hadisinin terkinde icma edilmiştir”, “sağlam değildir”, “değeri yoktur” şeklinde tanıtılmıştır.⁶⁹

32- Dârekutnî (4): Ebû Bekir – Yûsuf b. Sa’îd – Abdullâh b. Rabî‘a – Muhammed b. Müslim – İbn Tâvus – Babası (Tâvus) – İbn Abbâs – Hz. Peygamber.⁷⁰

Dârekutnî’nin Sünen’ine ta’lik yazan ‘Azîmâbâdî’nin bildirdiğine göre, bu senedde geçen Abdullâh b. Rabî‘a, eğer İbn Yezîd ed-Dımaşkî ise, mechûl bir râvîdir. Eğer başkası ise, tanınmamaktadır.⁷¹ Nitekim İbn Hacer el-‘Askalânî de, bu ismin karıştırıldığına dair bilgiler aktarmaktadır.⁷²

33- Dârekutnî (5): Ahmed b. Muhammed b. Ebî Osman – Tâhir b. Yahyâ b. Kabîsa – Sahl b. ‘Ammâr – Hüseyin b. Velîd – Hammâd b. Seleme – Habîb b. Şehîd – ‘Amr b. Şu‘ayb – Babası – Dedesi – Hz. Peygamber.⁷³

Senedde ismi geçen Sehl b. ‘Ammâr, “yalancı”, “yalana yakın”, “bazılarına yalan rivâyetler nisbet eden” biri olarak tanıtılmaktadır.⁷⁴ Ayrıca “ ‘Amr b. Şuayb - babası – dedesi – Hz. Peygamber” senedi, Abdullâh b. ‘Amr b. el-‘Âs’a ait meşhûr Sahîfe-i Sâdıka’nın sihhati tartışmalı rivâyet senedir. Bu senedin her hâlde munkatı olduğu ifade edilmiştir.⁷⁵

34- Dârekutnî (6): Ubeydullâh b. Abdussamed – Muhammed b. ‘Amr b. Hâlid – Babası – Yûnus b. Râşid – ‘Atâ el-Horasânî – İbn Abbâs – Hz. Peygamber.⁷⁶

Zehebî’nin verdiği bilgilere göre bu senedde ismi geçen Yûnus b. Râşid, Murciî olmak ve bunun için de propaganda yapmakla tavsîf edilmiş bir râvîdir.⁷⁷

35- Beyhakî (1): Ahmed b. Muhammed b. Ahmed – Ali b. Ömer – Ebû Bekir en-Neysâbüri – Yûsuf b. Sa’îd – Haccâc – İbn Cüreyc – ‘Atâ – İbn Abbâs – Hz. Peygamber.⁷⁸

Bu sened, Dârekutnî’nin birinci rivâyetindeki senedir. Orada da ifade edildiği üzere ‘Atâ, İbn Abbâs’a yetişmemiştir. Arada ‘İkrime’nin olması gerekir. Ayrıca ‘Atâ kuvvetli bir râvî değildir.

⁶⁸ a.y.

⁶⁹ Bkz.: Zehebî, Mîzân, IV, 365.

⁷⁰ Sünen, IV, 98.

⁷¹ Bkz.: et-Ta’liku’-Muğnî ‘ale’-d-Dârekutnî (Sünen ile birlikte), IV, 98.

⁷² Bkz.: Tehzîbu’t-Tehzîb (Beyrut 1326), V, 207-208.

⁷³ Sünen, IV, 98.

⁷⁴ Bkz.: Zehebî, Mîzân, II, 240.

⁷⁵ Bu senedin sihhati hakkındaki tartışmalar için bkz.: Zehebî, a.g.e., II, 266; İbn Hacer, a.g.e., VIII, 48-55.

⁷⁶ Sünen, IV, 98.

⁷⁷ Bkz.: Zehebî, Mîzân, IV, 481.

⁷⁸ Beyhakî, Sünen, VI, 263.

36- Beyhakî (2): Ebû Bekir el-İsbehânî – Ali b. Ömer - Ubeydullah b. Abdillâh b. Abdissamed – Ebû ‘Alâse – Muhammed b. ‘Amr b. Hâlid – Babası – Yûnus b. Râşid - ‘Atâ el-Horasani – İkrime – Ibn Abbâs – Hz. Peygamber.⁷⁹

Bu senedde her ne kadar İkrime zikredilmişse de, Dârekutnî'nin 6. rivâyetinde de ifâde edildiği üzere Yunus b. Raşid, Mürciî ve dâî (propagandacı) olarak tanıtılmıştır.

37- Beyhakî (3): Ebû Abdillâh el-Hafız – Muhammed b. Yakub – er-Rebî‘ b. Süleyman – Şâfî – İbn ‘Uyeyne – Süleyman el-Ahvel – Mücâhid – Hz. Peygamber.⁸⁰

Görüldüğü gibi bu sened de, bir tâbiî olan Mücâhid'in doğrudan Hz. Peygamber'den nakli şeklinde olduğundan mürseldir.

38- Beyhakî (4): Ebû Ali er-Rûzbârî – Ebû Bekir b. Dâse – Ebû Dâvud – Abdillâh b. Necde – İbn ‘Ayyâş – Şurabhîl b. Müslim – Ebû Ümâme – Hz. Peygamber.⁸¹

Bu senedde de, yukarıda terceme-i hâlini verdiğimiz İsmâil b. ‘Ayyâş bulunmaktadır.

39- Beyhakî (5): Ebû Zekeriyya b. Ebî İshak – Abdalbaki b. Kânî‘ – el-Haris b. Muhammed – Abdülvehhâb b. ‘Atâ – Sa‘îd – Katâde – Şehr b. Havşeb – Abdurrahman b. Ğunm – ‘Amr b. Hârice – Hz. Peygamber.⁸²

Bu senedde ise, Şehr b. Havşeb yer almaktadır.

40- Beyhakî (6): Ebû'l-Hüseyn b. el-Fadl – Ebû ‘Amr b. es-Semmâk – el-Hasan b. Ali el-Kattan – İsmâil b. İsa – Ziyad b. Abdillâh – İsmâil b. Müslim – Hasan – ‘Amr b. Hârice – Hz. Peygamber.⁸³

Senedde geçen İsmâil b. Müslim hakkındaki hemen bütün değerlendirmeler menfîdir. Nitekim İsmâil, Ebû Zur‘a'ya (264/877) göre “zayıf”, Ahmed b. Hanbel'e (240/854) göre “münkeru'l-hadîs”, Nesâî'ye göre “metrûk, sika değil”, Yahya b. Ma‘în'e göre “değeri olmayan”, Ebû Hâtim'e göre “za‘ifu'l-hadîs”, İbn Hibbân'a göre ise “zayıf” bir râvîdir.⁸⁴

41- Beyhakî (7): Ebû Bekir b. el-Haris – Ali b. Ömer – Abdillâh b. Muhammed – Davud b. Raşid – Ömer b. Abdilvahid – Abdurrahman b. Yezîd b. Cabir – Sa‘îd b. Ebî Sa‘îd – Enes b. Malik – Hz. Peygamber.⁸⁵

Senedde ismi geçen Sa‘îd b. Ebî Sa‘îd, İbn Mâce'nin (3) no'lu senedinde de ifâde ettiğimiz üzere, hadisleri delil alınacak bir râvî değildir.

⁷⁹ a.g.e., VI, 263-264.

⁸⁰ a.g.e., VI, 264.

⁸¹ a.y.

⁸² a.y.

⁸³ a.y.

⁸⁴ Bkz.: Zehebî, a.g.e., I, 248-250; İbn Hacer, a.g.e., I, 331.

⁸⁵ Sünen, VI, 264-265.

42- Beyhakî (8): el-Velid b. Mezid – Abdurrahman b. Yezîd b. Cabir – Sa‘îd b. Ebî Sa‘îd (şeyhun bi’s-sâhil) - Raculün min ehli’l-Medîne – Hz. Peygamber.⁸⁶

Sa‘îd b. Ebî Sa‘îd bu senedde de yer almaktadır. Ayrıca “raculün min ehli’l-Medîne” ifâdesi, senedde bilinmeyen (mechûl) bir râvînin bulunduğuna ve dolayısıyla da munkatı olduğuna işâret etmektedir.

Bu hadisin ayrıca, biyografi kitaplarında terceme-i hâli verilen şahısların rivâyetlerine verilen örnekler içinde, bazı farklı tariklerine de rastladık. Meselâ:

43- İbn ‘Adî (1): Abdullah – Abdurrahman – Mûsa b. Osman b. el-Hadramî - Ebû İshâk – Berâ ve Zeyd b. Erkâm – Hz. Peygamber.⁸⁷

İbn ‘Adî, bu senedde ismi geçen Mûsa b. Osman’ı, “hadisi muhfûz değildir” şeklinde değerlendirir. Mûsa hakkında ayrıca “aşırı şiî” ve “metrûk” gibi değerlendirmeler de yapılmıştır.⁸⁸

44- İbn ‘Adî (2): Ali b. Ahmed b. Mervân – Yahyâ b. Dâvud – Abdullah b. Sâlih – Nâsîh b. Abdillâh – Ebû İshâk – Hâris – Ali – Hz. Peygamber.⁸⁹

İbn ‘Adî, cerh ve ta‘dîl otoritelerinin, senedde ismi geçen Nâsîh hakkındaki “sika değil, münkeru’l-hadîs, zayıf...” gibi değerlendirmelerde bulunduğunu nakletmiştir.

II. METİN AÇISINDAN:

Daha sonra da üzerinde durulacağı üzere bu hadisin, Hz. Peygamber’in vedâ haccı esnasında irâd ettiği meşhur vedâ hutbesi içindeki bir cümle olduğu anlaşılmaktadır. Bazı kaynaklarda bu hutbenin bir kısmıyla birlikte zikredilmiş iken, bazılarında tek cümle halinde yer alır. Hadisin bu en yalın ve kısa şekli şöyledir:

“Vârise vasîyyet olmaz = Lâ vasîyyete li vârisin”⁹⁰

Bu rivâyetdeki “lâ = olmaz” ibaresi, bazı rivâyetlerde “lâ tecûzu = câiz değildir” şeklinde gelmiştir.⁹¹ Bazı rivâyetlerde, hadisin bu en kısa ve yalın ifâdesine, açıklama sadedinde bir ilâve yapılarak

“Allah, her hak sahibine hakkını vermiştir. Öyleyse vârise vasîyyet olmaz”

şeklinde nakledildiği görülür.⁹² Bu açıklamanın da yer aldığı bazı rivâyetlerde ise, Hz. Peygamber’in bu sözü ne zaman, nerede ve hangi hâl üzere söylediği de tasrîh edilmiştir:

“Hz. Peygamber, vedâ haccı senesinde, insanlara hitaben şöyle buyurdu: Allah her hak sahibine hakkını vermiştir. Öyleyse vârise vasîyyet olmaz”⁹³ ve

⁸⁶ Sünen, VI, 265.

⁸⁷ Bkz.: el-Kâmil, VI, 349-350.

⁸⁸ Bkz.: Zehebî, a.g.e., IV, 214; İbn Hacer, Lisânu’l-Mizân (Beyrut 1986), VI, 125.

⁸⁹ Bkz.: el-Kâmil, VII, 47.

⁹⁰ Bkz.: Dârekutnî, Sünen, IV, 97; IV, 98; Beyhakî, Sünen., VI, 264.

⁹¹ Bkz.: Dârimî, Vasâyâ, 28; Sa‘îd b. Mansûr, Sünen, I, 126 (429 no’lu hadis).

⁹² Bkz.: Ebû Dâvud, Vasâyâ, 6 (2870 no’lu hadis); Nesâî, Vasâyâ, 5; Beyhakî, a.g.e., VI, 264.

“Hz. Peygamber, Minâ’da, bineği üzerinde şöyle buyurdu: Allah her insana, mîrâstan alacağı payı taksim etmiştir. Öyleyse vârise vasiyyet olmaz”⁹⁴

Bazı rivâyetlerde ise râvî, Hz. Peygamber’in değil kendi hâlini ve Hz. Peygamber’in bindiği devenin durumunu zikreder:

“Hz. Peygamber’in devesinin boynu altında idim. Devenin salyası üzerime akıyordu. Şöyle buyurduğunu işittim: Allah her hak sahibine hakkını vermiştir. Öyleyse vârise vasiyyet olmaz”⁹⁵

Hadisin “Vârise vasiyyet olmaz (veya câiz değildir) şeklindeki en yalın haline, bazı rivâyetlerde bir hüküm daha ilâve edilmiştir:

“Vârise vasiyyet câiz değildir. Diğer vârisler izin verirse, o başka”⁹⁶

Hz. Peygamber’in bu hükmü ne zaman verdiğini tasrîh eden rivâyetler de bulunmaktadır:

“Hz. Peygamber kurban bayramı günü, insanlara hitaben şöyle buyurdu: Vârise vasiyyet olmaz. Diğer vârisler izin verirse, o başka”⁹⁷

Bazı rivâyetlerde ise, hadisin bu en kısa haline ilâve edilen hükümler farklılık arzeder:

“Borç vasiyyetten önce gelir ve vârise vasiyyet olmaz.”⁹⁸

Hadisin bu şekli, bazı rivâyetlerde fiilî sünnet olarak nakledilmiştir:

“Hz. Peygamber, borcun vasiyyetten önce geldiğine ve vârise vasiyyet olmayacağına hükmetti”⁹⁹

Hadisin, vârise vasiyyet olamayacağını bildiren asıl hükmüne, birden fazla fikhî hükmün eklendiği rivâyetler de oldukça çoktur. Meselâ:

“Hz. Peygamber bir münâdiye, şöyle bağırmasını emretti: Vârise vasiyyet olmaz. Bir kadının, kocasının izni olmadan atıyyede bulunması (sadaka vermesi) câiz değildir. Çocuk (nisbet açısından) doğduğu yatağa aittir”¹⁰⁰

Hadisin özellikle de Kütüb-i Sitte üyelerinde yer alan rivâyetleri ise, birin yer verdiği ufak bir ayrıntıya diğerinin değinmemesi göz önünde bulundurulmak şartıyla, buraya kadar zikrettiğimiz hemen bütün hususları ve ilâveten başka hükümleri kapsamaktadır. Hadisin, en fazla hüküm içeren bu şekli şöyledir:

⁹³ Bkz.: Ibn Mâce, Vasâyâ, 6 (2713 no’lu hadis).

⁹⁴ Bkz.: Beyhakî, a.g.e., VI, 264.

⁹⁵ Bkz.: Nesâî, Vasâyâ, 5; Ibn Mâce, Vasâyâ, 6 (2714 no’lu hadis); Dârimî, Vasâyâ, 28; Beyhakî, a.g.e., VI, 264.

⁹⁶ Bkz.: Sa’îd b. Mansûr, a.g.e., I, 125 (426 no’lu hadis); Dârekutnî, a.g.e., IV, 97; Beyhakî, a.g.e., VI, 263-264.

⁹⁷ Bkz.: Dârekutnî, a.g.e., IV, 97.

⁹⁸ Bkz.: Dârekutnî, a.g.e., a.y.

⁹⁹ Bkz.: Zeyla’î, Nasbu’r-Râye, IV, 404.

¹⁰⁰ Bkz.: Sa’îd b. Mansûr, a.g.e., I, 125 (425 no’lu hadis).

“Hz. Peygamber, vedâ haccı senesi¹⁰¹ Minâ'da¹⁰² devesinin üzerinde¹⁰³ insanlara hitap etti. Ben devesinin boynunun altında¹⁰⁴ yularını tutuyordum.¹⁰⁵ Bu sırada deve, durmadan geviş getiriyor, salyası omuzlarıma akıyordu.¹⁰⁶ Şöyle buyurdu: Dikkat edin!¹⁰⁷ “Ne bana ne de ehl-i beytime sadaka almak helâl olmaz”¹⁰⁸ Allah her hak sahibine hakkını vermiştir (her insana, mîrâstan düşen payı taksim etmiştir).¹⁰⁹ Öyleyse vârise vasiyyet olmaz (câiz değildir).¹¹⁰ Dikkat edin!¹¹¹ Çocuk doğduğu yatağa aittir. Zina yapan taşlanır. (Bunların mânevî) hesapları ise Allah'a aittir.¹¹² Dikkat edin!¹¹³ Kendisini babasından başkasına nispet eden şahsa veya “efendisini sevmediği için”¹¹⁴ kendisini başka bir efendiye nispet eden köleye Allah, “melekler ve tüm insanlar”¹¹⁵ “kıyâmete kadar”¹¹⁶ lanet etsin. Böylesinin ne tevbesi (sarf) ne de fidyesi (adl) kabul olunmaz.¹¹⁷ Kadın, kocasının evinden, onun izni olmadan infakta bulunamaz. (Bunun üzerine) “Ey Allah'ın Rasulü! Yiyecekte mi (infak edemez)? denilince “Bu, mallarımızın en güzelidir” buyurdu. (Sonra sözlerine devamla) emânetler iâde edilmelidir. Bağıştan vazgeçilebilir (kişi, yaptığı bağışı geri isteyebilir). Borç, ödenmelidir. Kefil (aynı borçlu gibi) borçlu sayılır.”¹¹⁸

Hadisin sened ve metni hakkındaki bu bilgilerden şu sonuçlara ulaşmamız mümkündür:

- ¹⁰¹ Bkz.: Tirmizî, Vasâyâ, 5 (2120 no'lu hadis); Ahmed, IV, 267; Sa'îd b. Mansûr, a.g.e., I,125-126 (427 no'lu hadis)
- ¹⁰² Bkz.: Ahmed, IV, 186.
- ¹⁰³ Bkz.: Tirmizî, Vasâyâ, 5 (2121 no'lu hadis); Ibn Mâce, Vasâyâ, 6 (2712 no'lu hadis); Ahmed, IV, 186, 187, 238-239.
- ¹⁰⁴ Bkz.: Tirmizî, Vasâyâ, 5 (2121 no'lu hadis); Ahmed, IV, 187, 238-239. Ayrıca bkz.: Sa'îd b. Mansûr, a.g.e., I,125 (428 no'lu hadis).
- ¹⁰⁵ Bkz.: Ahmed, IV, 186-187.
- ¹⁰⁶ Bkz.: Tirmizî, Vasâyâ, 5 (2121 no'lu hadis); Ibn Mâce, Vasâyâ, 6 (2712 no'lu hadis); Ahmed, IV, 186-187, 238-239. Ayrıca bkz.: Sa'îd b. Mansûr, a.g.e., I,126 (428 no'lu hadis).
- ¹⁰⁷ Bu farklılık için bkz.: Sa'îd b. Mansûr, a.g.e., I,125-126 (427 no'lu hadis).
- ¹⁰⁸ Bkz.: Ahmed, IV, 186.
- ¹⁰⁹ Bkz.: Tirmizî, Vasâyâ, 5 (2120 no'lu hadis); Ahmed, IV, 187, 238-239; V, 267. Ayrıca bkz.: Sa'îd b. Mansûr, a.g.e., I,125-126 (427 no'lu hadis).
- ¹¹⁰ Bkz.: Ibn Mâce, Vasâyâ, 6 (2712 no'lu hadis); Ahmed, IV, 186, 187, 238-239. Ayrıca bkz.: Sa'îd b. Mansûr, a.g.e., I,126 (428 no'lu hadis).
- ¹¹¹ Bkz.: Ahmed, IV, 187, 239. Ayrıca bkz.: Sa'îd b. Mansûr, a.g.e., I,126 (428 no'lu hadis).
- ¹¹² Bkz.: Tirmizî, Vasâyâ, 5 (2120 no'lu hadis); Ahmed, V, 267. Ayrıca bkz.: Sa'îd b. Mansûr, a.g.e., I,125-126 (427 no'lu hadis).
- ¹¹³ Bkz.: Ahmed, IV, 186, 187, 238-239.
- ¹¹⁴ Bkz.: Ahmed, IV, 186-187, 239.
- ¹¹⁵ Bkz.: Ibn Mâce, Vasâyâ, 6 (2712 no'lu hadis); Ahmed, IV, 186, 187, 238, 239.
- ¹¹⁶ Bkz.: Tirmizî, Vasâyâ, 5 (2120 no'lu hadis); Ahmed, V, 267. Ayrıca bkz.: Sa'îd b. Mansûr, a.g.e., I,125-126 (427 no'lu hadis).
- ¹¹⁷ Bkz.: Ibn Mâce, Vasâyâ, 6 (2712 no'lu hadis); Ahmed, IV, 186, 187, 238, 239.
- ¹¹⁸ Tirmizî, Vasâyâ, 5 (2120 no'lu hadis); Ahmed, V, 267. Ayrıca bkz.: Sa'îd b. Mansûr, a.g.e., I,125-126 (427 no'lu hadis).

1. Hadisin senedleri genelde muttasıl olmakla birlikte munkatı‘, mu‘dal ve mürsel rivâyetleri de vardır. İster muttasıl olsun ister munkatı‘, senedlerin tamamında cerhedilmiş râviler bulunmaktadır.

2. Hadis çoğunlukla Hz. Peygamber’in kendi sözü olarak nakledilmekle birlikte, “Hz. Peygamber şuna hükmetti...” şeklinde fiilî sünnet olarak nekledildiği rivâyetleri de vardır. Hz. Peygamber’in sözü veya fiilî olarak nakli yanında, tâbîfiye izâfe edildiği (maktû‘) rivâyetleri de mevcuttur.¹¹⁹

3. Hadisin, çeşitli kaynaklardaki rivâyetleri karşılaştırıldığında, mürâdif lafızların kullanılması, ihtisâr, taktî‘, kelimelerin yer değiştirmesi gibi mânâ ile rivâyetin tüm unsurlarını taşıdığı görülür. Hatta bazı rivâyetlerde, cümle içindeki bazı kelimelerin yer değiştirildiğine ve bazı ilavelerin yapıldığına hadisin râvîsi tarafından dikkat çekilir. Meselâ Ahmed b. Hanbel hadisin, “...Böylesinin ne tevbesi ne de fidyesi kabul olunmaz...” ibaresi olmayan şeklini naklettikten sonra, bazı râvîlerin bu ilave ile rivâyet ettiklerine ve “tevbe” ile “fidye” kelimelerinin bazı rivâyetlerde yer değiştirildiğine dikkat çeker.¹²⁰ Ebû Dâvud et-Tayâlisî (204/819) ise hadisin, yukarıda zikrettiğimiz en uzun şekline yakın bir metni son birkaç cümlesi dışında nakletmiş, “Borç ödenmelidir...” ifadelerinden sonraki kısmı ise aynı senedle fakat ayrı bir hadis olarak zikretmiştir.¹²¹ Bu son kısım, ilk bakışta müstakil bir hadismişi gibi görünse de, yukarıdaki metinden de anlaşılacağı üzere aynı hadisin devamıdır.

4. Hz. Peygamber’in konuşması esnasında, sahâbî râvînin hangi durumda olduğunu bildiren ifâdelerin birden çok sahâbîye izâfe edilmesi de dikkat çekicidir. Yani “...Devenin boynunun altında idim. Durmadan geviş getiriyor, salyaları omuzlarıma akıyordu...” ifâdeleri genelde ‘Amr b. Hârice’ye nisbet edilmekle¹²² birlikte, hadisin diğer sahâbî râvîlerinden biri olan Enes’e de izâfe edilmiştir.¹²³ Bu durumda her iki sahâbînin de devenin altında bulunduğu akla gelir. Ancak bu konuya dikkat çeken rivâyetlerin büyük çoğunluğunda, bu olayı yaşayan şahsın ‘Amr olduğu ifâde edilmiştir. Hatta bir rivâyette ‘Amr, “devenin yularını bizzat tuttuğuna” dikkat çeker.¹²⁴ Öyleyse râvîlerden kaynaklanan bir hata ve karıştırmaya hükmetmek daha makul gibi görünmektedir.

5. Hz. Peygamber’in yaptığı bu konuşmanın yer ve zamanına ilişkin ifâdeler de birbirinden farklıdır. Zira bu konuşmanın vedâ haccı senesinde¹²⁵, kurban bayramı gününde¹²⁶, Minâ’da¹²⁷, Gadîru Hum gününde¹²⁸, Mekke’nin fethi

¹¹⁹ Meselâ bkz.: Dârimî, Vasâyâ, 28 (Ebû Kılâbe’dan).

¹²⁰ Bkz.: Ahmed, IV, 186-187, 239.

¹²¹ Bkz.: Müsned, 154 (1127 ve 1128 no’lu hadisler).

¹²² Meselâ bkz.: Tirmizî, Vasâyâ, 5 (2121 no’lu hadis); Ibn Mâce, Vasâyâ, 6 (2712 no’lu hadis); Nesâî, Vasâyâ, 5.

¹²³ Meselâ bkz.: Ibn Mâce, Vasâyâ, 6 (2714 no’lu hadis); Beyhakî, a.g.e., VI, 264-265 vb.

¹²⁴ Bkz.: Ahmed, IV, 186.

¹²⁵ Meselâ bkz.: Tayâlisî, Müsned, 154; Tirmizî, Vasâyâ, 5 (2120 no’lu hadis); Ibn Mâce, Vasâyâ, 6 (2713 no’lu hadis) vb.

¹²⁶ Meselâ bkz.: Dârekutnî, a.g.e., IV, 98.

¹²⁷ Meselâ bkz.: Ahmed, IV, 186, 187, 239 vb.

¹²⁸ Bkz.: Ibn ‘Adî, a.g.e., VI, 349-350.

senesinde¹²⁹ yapıldığına işaret eden rivâyetler bulunmaktadır. “Vedâ haccı senesi”ndeki hutbe, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, büyük ihtimalle meşhûr vedâ hutbesine işaret etmektedir. Aslında bu hutbe, tek bir hutbe olmayıp üç ayrı gün ve iki ayrı yerde irâd edilen hutbelerin tamamına ortak isim olmuştur: 1- Arefe günü Arafat’daki hutbe 2- Minâ’da bayramın ilk günü irâd edilen hutbe ve 3- Minâ’da bayramın ikinci günü irâd edilen hutbe.¹³⁰ Ancak İmâm Şâfiî’nin bize referans gösterdiği megâzî ilmi ehlinin olan İbn İshâk (151/768), İbn Hişâm ve (213/828)¹³¹ ve İbn Sa’d’ın (230/844)¹³² beyânına göre “Allah her hak sahibine hakkını vermiştir. Öyleyse vârise vasiyyet olmaz” ifâdeleriyle başlayan ve yukarıda zikrettiğimiz en uzun metni içerisindeki hükümlerden tamamını değilse bile çoğunu ihtiva eden hutbe, Arafat’daki hutbedir. Migâzî ehlinin bu rivâyeti de ‘Amr b. Hârice tarafından gelmektedir. Minâ hutbeleri ise daha ziyâde hac menâsiki, yıl içindeki ayların hesâbı, içinde bulunulan zaman ve mekânın hürmeti gibi mal, can, şeref de dokunulmaz olduğu ve bu hususların orada bulunmayanlara naklinin istenmesi gibi hususları içerir.¹³³ Dolayısıyla üç gün üst üste Hz. Peygamber’i dinleyen sahâbîler, bu günlerden birinde söylenen bir şeyi başka bir günde söylenmiş gibi nakledebilmişlerdir. Bu oldukça normaldir. Zira Hz. Peygamber bu üç gün zarfında pek çok hususa değinmiş olmalıdır. Bir insanın bu kadar şeyi tüm ayrıntısıyla hatırlaması zordur. İbn Hişâm’ın bu rivâyetindeki problem, senesinde, yukarıda terceme-i hâlini verdiğimiz Şehr b. Havşeb’in bulunmasıdır.

Kezâ Gadîru Hum gününe işaret eden rivâyetler de zaman itibariyle vedâ hutbesine yakındır. Gadîru Hum, Mekke ile Medine arasında bir yerin adıdır¹³⁴ Ancak Hz. Peygamber veda haccı dönüşü (18 Zilhicce 10 / 17 Mart 632) burada yaptığı konuşmada “ashâbına Kur’ân’ı ve ehl-i beytini bıraktığını, Kur’ân’a sarılmalarını, ehl-i beyti konusunda onlara Allah’ı hatırlattığını” ifade eder.¹³⁵ Yani Hz. Peygamber’in buradaki konuşmasında, konumuz olan hadisin içerdiği herhangi bir ifâdeye değinilmemiştir. Dolayısıyla Gadîru Hum’a işaret eden rivâyetin de râvî yanılmasından kaynaklandığı söylenebilir.

İmâm Şâfiî’nin verdiği tarih olan “Mekke’nin fethi senesi” ise, yukarıdada ifade ettiğimiz gibi, bizzat kendisi tarafından referans verilen megâzî âlimlerinin beyânından anlaşıldığına göre, iki yıllık bir hata içermektedir. Zira vedâ haccındaki hutbeler 9-10-11 Zilhicce 10 / 8-9-10 Mart 632’de irâd edilmiştir. Halbuki Mekke Ramazan 8 / Ocak 630’da fethedilmiştir. Gerçi Hz. Peygamber’in bu sözleri her iki tarihte söylemiş olma ihtimali de vardır. Ancak İmâm Şâfiî bu tarihin zikrinde teferrüd etmiştir. Yani rivâyetine destek sağlayacak başka bir nakil yoktur. Kaldı ki, megâzî ehlinin aktardığı¹³⁶ fetih hutbesi içinde, yukarıda zikrettiğimiz en uzun metnin içerdiği hususlardan hiçbiri yer almamaktadır. Kısacası

¹²⁹ Bkz.: Şâfiî, Risâle, 142.

¹³⁰ Bu konuda geniş bilgi için bkz.: Tecdîd-i Sarîh Tercemesi, X, 397.

¹³¹ Bkz.: İbn Hişâm, es-Sîretü’n-Nebeviyye, IV, 252. İbn Hişâm bu bilgiyi İbn İshâk’a atfen vermiştir.

¹³² Bkz.: Tabakâtu’l-Kübrâ, II, 183.

¹³³ Bkz.: İbn Hişâm, a.g.e., IV, 253; İbn Sa’d, a.g.e., II, 184; Buhârî, Meğâzî, 77 (Bâbu Hacceti’l-Vedâ’).

¹³⁴ Gadîru Hum hakkında geniş bilgi için bkz.: Fığlâlî, Ethem Rûhî, “Gadîr-i Hum”, T.D.V. İslâm Ans., XIII, 279-280.

¹³⁵ Meselâ bkz.: Müslim, Fedâilü’s-Sahâbe, 36.

¹³⁶ Bkz.: İbn Hişâm, a.g.e., 54-55.

hadisin, zaman ve mekana yer veren rivâyetleri içinde doğruya en yakın olanı, ‘Amr b. Hârice tarikinden gelip Arafat hutbesine işaret eden rivâyetleridir, denilebilir. Ancak yukarıda da söylediğimiz gibi, bu rivâyetin râvîlerinden olan Şehr b. Havşeb, hem rivâyetinde teferrüd etmiştir hem de kendisiyle ihticâc edilemeyecek kadar zayıf bir râvîdir.

Bu bilgilerden anlaşılan şudur ki bu hadis, rivâyet kaidelerine göre, Hanefiyye ve Ebû Bekir İbnü'l-‘Arabî’nin iddia ettiği gibi, Kur’ân’ın bir hükmünü neshedebilecek güçte değildir. Aslında Hanefiler de kanaatimizce, hadisin bu özelliğinin farkındadır. Zira hadisin doğrudan “mütevâtir” olarak değil de “mütevâtir hak ve yetkisine sahip (hayzu’l-mütevâtir)” şeklinde tavsîf edilmesi, “Bu hadis o kadar yaygındır ki, insanlar rivâyetine ihtiyaç duymamışlardır” ifâdesi ve fukahânın bunu kabul ve amel ettiğinin vurgulanması, haberin sihat derecesinin, rivâyet kaidelerine göre değil, muhtevâsının ümmet içindeki kabul durumuna göre tesbit edildiğini gösterir. Kısacası bu hadisin, Kur’ân’ı neshedebilecek kuvvete sahip olmadığı yani tarihlerinin, kendisine nesih yetkisi kazandıracak çokluğa sahip olmadığı peşinen ifâde edilmiştir. Bu sebeptendir ki hadis, “lafzî” veya “manevî mütevâtir” sınıfı yerine, muhtevâsı ile amelin yaygınlığına işaret eden “amelî mütevâtir” sınıfına dâhil edilmiştir.

Hadisin hiçbir senedinin, kendisini güvenilir hale getirecek kadar sağlam olmadığına hadisçiler tarafından da dikkat çekilmiştir. Meselâ Beyhakî, hadisin sekiz farklı senedini zikretmesine rağmen “Bu hadis başka vecihlerden de rivâyet edilmiştir. Ancak bunların hiçbiri kuvvetli değildir. Bu konuda, en başta zikrettiğimiz “İbn Ebî Necîh - ‘Atâ b. Ebî Rabâh – İbn Abbâs” senediyle gelen hadise ve İmam Şâfiî’nin hadisle ilgili (yukarıda naklettiğimiz) değerlendirmelerine itimâd edilebilir” demektedir.¹³⁷ Halbuki Beyhakî’nin itimâd şâyân gördüğü bu sened, “Vârise vasiyyet olmaz” hadisine değil İbn Abbas’ın, vasiyyetin mîrâs ayetleriyle neshedildiğini söylediği ve mîrâsçılara verilecek hisselerin oranlarını açıkladığı rivâyete aittir.

Yine İbn Hacer de bu hadisin tahrîcini yaptıktan sonra, bunların hepsinin tenkide uğradığını söyler. Ancak daha sonra, belki biraz da hadisçilik sâikiyle, “fakat bu senedlerin tamamı, hadisin bir aslının olmasını gerektirir” deyip İmâm Şâfiî’nin “hadisin mütevâtir olduğu” yönündeki değerlendirmelerini nakleder.¹³⁸ Ancak İbn Hacer’in bu yaklaşımının pek de ilmî olmadığını ifâde etmemiz gerekir. Zira mevzûât edebiyatı ile ilgili literatüre şöyle bir göz gezdirildiğinde, pek çok senedle rivâyet edilmesine rağmen “mevzû” veya en azından “zayıf” damgası yemekten kurtulamamış pek çok rivâyete rastlanır. Meselâ “Allah, ömrü İslam üzere geçmiş kimseye azab etmekten hayâ eder” ifâdesi, on farklı senedle rivâyet edilmiş olmasına rağmen, bu senedlerde yer alan “yalancı” ve “metrûk” râvîler nedeniyle “mevzû” veya en iyi ihtimalle “zayıf” olarak değerlendirilmiştir.¹³⁹

¹³⁷ Bkz.: a.y.

¹³⁸ Bkz.: Fethu'l-Bârî, V, 468.

¹³⁹ Bkz.: İbnü'l-Cevzî, Kitâbu'l-Mevzû'ât (Riyad 1997), I, 279-281; Suyûtî, el-Leâliu'l-Masnû'a (Beyrut 1975), I, 133-137; Şevkânî, el-Fevâidu'l-Mecmû'a (Beyrut 1392), s. 480.

Bir Hanefî olmasına rağmen ‘Aynî’nin de, vasiyyet âyeti ile mezkûr hadis arasındaki ilişkiden bahsederken mezhebinin diğer üleması kadar rahat olmadığı görülür. Öncelikle hadisin sihhatini isbâta çalışan ‘Aynî’ye göre vasiyyet âyetini nesheden delil, mîrâs âyeti ve bir de bu hadistir.¹⁴⁰ Dolayısıyla ‘Aynî, nesih yetkisini tek başına bu hadise yüklemekten kaçınmış gibidir. Halbuki yukarıda da ifâde ettiğimiz gibi Hanefîler, mîrâs âyetlerinin nâsîh olarak görülmesine karşı çıkmaktadır. Dolayısıyla ‘Aynî’nin nâsîh olarak, hadisle birlikte mîrâs âyetlerini de zikretmesi, büyük ihtimalle hadisin sihhat durumuyla ilgili şüphelerinden kaynaklanıyor olsa gerektir. Aslında hadisin sahih olduğunu ispatlama noktasında ‘Aynî’nin gösterdiği çaba, İbn Hacer’inkinin aksine, akla yatkındır. Zira bu hadis ‘Aynî için, mensûbu bulunduğu mezhebin, Kur’ân’ın bir âyetini neshetme yetkisini tanıdığı bir delildir. Yani hadişçilik mesleği yanında, mezhebî bir sâik de vardır. Bir Şâfiî olan İbn Hacer’in de hemen hemen aynı iştiyâkla hadisi savunuyor olması dikkat çekicidir. Zira yukarıda da ifâde ettiğimiz gibi Şâfiilere göre, vârisleri vasiyyet kapsamından çıkararak delil, mîrâs âyetidir.

Rivâyet kaidelerine göre sahih olduğu kabul edilse bile hadise, vasiyyet âyetini nesih yetkisi yüklemenin ne kadar doğru olduğu da kanaatimize göre tartışılabilir. Yukarıda da ifâde ettiğimiz üzere, çeşitli rivâyetlerinden anlaşıldığına göre bu hadis, Hz. Peygamber’in vedâ hutbesi içinde yer almaktadır. Buradaki ifâde tarzı kanaatimizce, yeni bir şeyi açıklamaktan ziyâde daha önce olan bir şeyi tekrar gündeme getirip hatırlatma sadedindedir. Yani o zamana kadar mevcut olan bir hüküm nesheder mahiyette değil, daha önce gerçekleşmiş bir neshi haber verme şeklindedir. Yoksa Hz. Peygamber’in bahsettiği (meselâ recm gibi) bütün bu hususlar o gün vaz’ edilmiş değildir. Aksi halde, vârise vasiyyet edilememesinin sebebini bildirir mahiyetteki “Allah, her hak sahibine hakkını vermiştir” ifadesi, anlamsız olurdu. Bu cümlenin bazı rivâyetlerdeki şekli bu duruma daha net bir şekilde işaret etmektedir: “Allah, her insana mîrâstan olan hakkını taksim etmiş (vermiş)tir. O halde vârise vasiyyet olmaz”¹⁴¹ Görüldüğü gibi vârise vasiyyet olmaması açıkça, onun mîrâstan pay alması ile açıklanmıştır. Hadisin çeşitli kaynaklardaki uzunlu kısıklı metinlerinde, çok çeşitli hükümler yer almasına rağmen hiçbirinde, mîrâs hisselerinden bahsedilmemektedir. Hz. Peygamber’in yine bu konuşma içerisinde sarfettiği “Hiçbir kadın kocasının evinden, onun izni olmadan infakta bulunamaz” ifâdesine, “Peki yiyecekte mi infak edemez” sorunu yönelten sahâbîler, mîrâs hakları ile ilgili ifadesi karşısında “Allah’ın verdiği bu mîrâs hakları nelerdir?” diye sormamıştır. Bu da mezkûr mîrâs haklarının daha önceden bilindiğini gösterir. Bilinen bu hakları öğreten ise Hz. Peygamber değil, mîrâs âyetlerini indiren Allah’tır. Dolayısıyla İmam Şâfiî¹⁴² ve Hattâbî’nin¹⁴³ de dediği gibi, “Allah, her hak sahibine hakkını vermiştir” ifadesinin “neshin habercisi” olarak görülmesi, daha makul gibi görünmektedir.

¹⁴⁰ Bkz.: ‘Aynî, ‘Umdetü’l-Kârî, XIV, 38-39.

¹⁴¹ Meselâ bkz.: Ahmed, IV, 187, 238-239; Beyhakî, a.g.e., VI, 264.

¹⁴² Bkz.: el-Ümm, IV, 99, 109.

¹⁴³ Bkz.: Ebû Dâvud, Vasâyâ, 6 (2870 no’lu hadis şerhi).

Şu halde nâsîh olmasının tartışılabilirliğine ilâveten hadisçilerin doğrudan, diğerlerinin ise dolaylı olarak, rivâyet kaidelerine göre sahih olmadığını ifâde ettikleri bu hadis, neden bu kadar önem taşımaktadır?

Bize göre bu sorunun cevabı, hadisin formu yani Hz. Peygamber'e izâfe edilmiş bir söz olması kadar muhtevasıyla da alakalıdır. Zira "vâris, vasiyyet, mîrâs" konusunda fikir beyân eden hemen herkes, "vârise vasiyyet olmayacağı" yönündeki genel kanaattan (icmâ) bahsetmektedir. Meselâ İmam Malik: "Bize göre, hakkında ihtilâf edilmeyen sâbit sünnet, vârise vasiyyetin câiz olmadığı yönündedir" demektedir.¹⁴⁴ Burada dikkat çeken husus, İmâm Mâlik'in bu muhtevâyı hadis olarak değil de "sâbit sünnet" olarak aktarmasıdır. Yani muhtevâ rivâyet formuna sahip değildir. İhtilafın olmaması da, bu muhtevânın toplumda genel kabul gördüğünün ifadesi olsa gerektir. İmam Şafii'nin, vasiyyet âyetinin neshedildiğinin ispatı sadedinde zikrettiği deliller arasında, megâzî ehlinin rivâyet ettiği haber ve kendisine ulaşan munkatî hadis yanında "âmmenin bu konudaki icmâ" da yer almaktadır. Bu delillerden hareketle Şâfî, "ekser-i âmmeye göre akrabaya vasiyyette bulunmak mansûh olup farziyyeti zâil olmuştur" der.¹⁴⁵ Hanbelî ülemâdan İbn Hübeyre (560/1167)¹⁴⁶ ve Zâhirî ülemâdan İbn Hazm'a (457/1064) göre¹⁴⁷ de vârise vasiyyet olmayacağına ittifâk vardır. Yukarıda da ifâde ettiğimiz gibi Hanefîler de, "imamlar, aralarında herhangi bir ihtilâf olmaksızın bu yönde fetvâ vermiştir" demektedir.¹⁴⁸

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, rivâyetleri tavsîf için kullanılan istilâhlar çeşitli ilim dalları arasında farklılık arzetsen de, aynı hadise mütevâtir, meşhûr veya sahih gibi sihat dereceleri takdir eden ülemâyâ göre önemli olan, bu haberin rivâyet kaidelerine göre taşıdığı değer değil, rivâyet formuna sahip olması açısından ümmetin icmâ'na dayanak teşkil etmesidir. Zira icmâ'ın mutlaka Kitâb veya sünnetten olan şer'î bir delile istinâd etmesi gerekir. Böyle bir dayanaktan yoksun icmâ'ın hiçbir değeri yoktur.¹⁴⁹

¹⁴⁴ Bkz.: Muvatta', Vasiyyet, 5.

¹⁴⁵ İmâm Şafî'nin bu kanaati için bkz.: Risâle, 142-143.

¹⁴⁶ el-İfsâh ('an Şerhi Meâni's-Sihâh)'tan naklen Zâhid el-Kevserî, Makâlât, 66. Yahya b. Muhammed b. Hübeyre'nin bu kitabı hakkında geniş bilgi için bkz.: Keşfü'z-Zünûn, I, 132.

¹⁴⁷ Bkz.: Merâtibu'l-İcmâ' (Beyrut, trs.), 113.

¹⁴⁸ Bkz.: Şerh, 61b.

¹⁴⁹ İcmâ'ın bu hususiyeti ve hakkında geniş bilgi için bkz.: Zeydan, Abdülkerim, Fıkıh Usûlü (çev.: Ruhi Özcan, Ankara 1982), 244; Şener, Abdülkadir, İslâm Hukûku Dersleri (İzmir 1987), 81; Atar, Fahrettin, Fıkıh Usûlü (İstanbul 1992), 50.